

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA BOG'LANISHLI NUTQ VA UNI
O'STIRISH METODIKASI****Bamulloyeva Shodiyona****Termiz iqtisodiyot va servis universiteti****Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 10-23-guruh talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.14744627>**

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining bog'lanishli nutqini shakllantirishda inshodan foydalanish ahamiyati ochib beriladi. Bog'lanishli nutq — bu o'zaro bog'langan, bir-birini to'ldiruvchi va tartibli fikrlar zanjiridir. Unda fikrlar va gaplar o'rtasida aniq aloqalar bo'ladi, ularning ma'nosi va mazmuni bir-biriga mos keladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, nutq, bog'lanishli nutq, bilim, ko'nikma, ta'lim, mantiqiy fikrlash, ifoda qilish.

Kirish. Hozirgi kunda barcha jabhalarda bo'lgani kabi ta'lim sohasida ham ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasiga yo'llagan Murojaatnomasida ham xalq ta'limini yanada rivojlantirishga qaratilgan bir qator vazifalar belgilab berildi. Xususan, maktab o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklamalari va fanlarni qayta ko'rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarurligi ta'kidlandi.

Respublikamizda hozirgi kunda ta'lim strategiyasini belgilovchi asosiy yo'nalishlardan biri o'quvchilarda o'zligini anglash, mustaqil fikr va erkinlikni namoyon qilishga imkon yaratish hisoblanadi. Bu borada uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'ini bo'lgan boshlang'ich ta'limning ahamiyati beqiyos. Ayniqsa, undagi bolalarning tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o'zgarlar 82 fikrini anglash, o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladigan ona tili ta'lim sohasi alohida o'rin tutadi. Pedagogik tajribalardan anglashiladiki, til ta'limidagi to'rtta zaruriy amal - tinglash, so'zlash, o'qish va yozishning mutanosib tarzda olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Boshlang'ich sinflarda olib boriladigan ta'limiy ishlarning asosiy yo'nalishlaridan biri ham o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, bog'lanishli nutq ko'nikmasiga ega bo'lish hamda ularda muomala odobini shakllantirish hisoblanadi.

Ma'lumki, nutq kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini hishayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi. Boshlang'ich ta'limda ona tili dasturida nafaqat o'quvchilar og'zaki va yozma nutqi shakllantirish va rivojlantirish, balki bog'lanishli nutqini o'stirish vazifasi ham nazarda tutiladi. Ilmiy-metodik adabiyotlarda fikrni bayon etish ehtiyojini amalga oshirishga qaratilgan, tugallangan mavzuni ifodalaydigan, logik va grammatik qoidalar asosida tuzilgan, mustaqil, tugallangan va o'zaro bog'langan ma'noli qismlarga bo'linadigan nutq bog'lanishli nutq ekanligi ta'kidlaniladi. Bog'lanishli nutq birligi sifatida hikoya, maqola, roman, monografiya, ma'ruza, hisobot kabilarni, maktab sharoitida esa o'qituvchi bergan savolga o'quvchilarning keng, mukammal og'zaki javobini, yozma bayon va inshoni olish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi va tahlil natijlari. Nutq — insonning fikrini boshqalarga etkazish vositasi bo'lib, har bir bolaga to'g'ri va aniq nutqni shakllantirish juda muhim. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bog'lanishli nutqni rivojlantirish, ularning mantiqiy fikrlash, ifoda qilish va yozma nutq qobiliyatlarini oshirishda asosiy rol o'ynaydi. Bog'lanishli nutq, ya'ni

fikrlarni bir-biriga tutashtirib, mantiqiy va tizimli tarzda ifodalash, o'quvchilarga nafaqat tilni o'rganishda, balki ular uchun hayotda muvaffaqiyatli kommunikatsiya o'rnatish imkoniyatlarini ham beradi.

Bog'lanishli Nutq Nima?

Bog'lanishli nutq — bu o'zaro bog'langan, bir-birini to'ldiruvchi va tartibli fikrlar zanjiridir. Unda fikrlar va gaplar o'rtasida aniq aloqalar bo'ladi, ularning ma'nosi va mazmuni bir-biriga mos keladi. Bog'lanishli nutqdagi muhim jihatlar:

- **Mantiqiy bog'lanish:** Fikrlar o'zaro bog'lanadi, har bir fikr keyingi fikrga tayanch bo'lib xizmat qiladi.
- **Tuzilish:** Nutq ma'lum bir tartibda, boshlanish, rivojlanish va yakunlashni o'z ichiga oladi.
- **Sodda va tushunarli ifoda:** O'quvchilar o'z fikrlarini aniq, sodda va izchil tarzda ifodalashni o'rganadilar.

Boshlang'ich sinflarda bog'lanishli nutqni rivojlantirishning ahamiyati

Bog'lanishli nutqni rivojlantirish boshlang'ich sinf o'quvchilarining:

- **Mantiqiy fikrlash qobiliyatini** oshiradi;
- **Kommunikativ ko'nikmalarini** mustahkamlaydi;
- **Yozma nutqni** va ifodalashni o'rgatadi;
- **Tizimli fikr yuritishni** rivojlantiradi;
- **O'z fikrini boshqalarga tushuntirishni** o'rganishga yordam beradi.

Bu jarayon o'quvchilarning o'qish va yozish qobiliyatlari bilan birga, ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu sababli, boshlang'ich sinflarda bog'lanishli nutqni o'rgatish va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Bog'lanishli nutqni o'stirish metodikasi

1. **Tayyorlov ishlari:** O'quvchilarni bog'lanishli nutqni rivojlantirishga tayyorlash uchun, avvalo, ular bilan tilga oid asosiy tushunchalar haqida gaplashish lozim. Nutqning tuzilishi, fikrlarni tartibga solish, bog'lovchi so'zlar va iboralar haqida tushuncha berish zarur.
2. **Fikrlarni to'liq ifodalash:** O'quvchilarni har bir fikrni aniq, to'liq va izchil ifodalashga o'rgatish kerak. Buning uchun o'quvchilarga boshlang'ich savollarni berish, ularni batafsil javob berishga undash, har bir fikrni qisqacha va aniq ifodalashga ko'maklashish zarur.
3. **Mavzularni tartib bilan yoritish:** O'quvchilarga nutqni boshidan oxirigacha tartib bilan yoritish kerakligini o'rgatish lozim. Masalan, mavzu tanlanganidan so'ng, o'quvchilarga nutqni qanday tuzish haqida yo'nalishlar berish, fikrlarning bir-biriga bog'lanishini tushuntirish.
4. **Maqola yoki hikoya yozish mashqlari:** O'quvchilarga kichik hikoyalar yoki maqolalar yozishni topshirish, unda ularning fikrlarini bog'lashni va izchil tarzda bayon etishni talab qilish. Misol uchun, "Sizning sevimli mashg'ulotingiz haqida yozing" mavzusida bir necha jumladan iborat hikoya tuzish.
5. **Semantik tarmoq va diagrammalarni ishlatish:** O'quvchilarga mavzuga doir diagrammalar yoki semantik tarmoqlar tuzishni o'rgatish. Bu usul yordamida ular o'z fikrlarini aniq va izchil tarzda tuzish, tasavvur qilish va tushunish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Diagrammalar o'quvchilarga fikrlarni bog'lashda yordam beradi va mavzuni yaxshiroq tushunishga ko'maklashadi.
6. **Birinchi va ikkinchi darajali bog'lanishlarni tushuntirish:** Bog'lanishli nutqda fikrlar o'rtasida birinchi darajali bog'lanish (masalan, sabab-natija aloqalari) va ikkinchi darajali bog'lanishlarni (masalan, qo'shni fikrlar yoki qarama-qarshiliklar) tushuntirish kerak. Bu

o'quvchilarga fikrlarni yaxshiroq tizimlashtirishni va mantiqiy ravishda bog'lashni o'rganishga yordam beradi.

7. **Qisqa hikoyalar va dialoglar o'qish:** O'quvchilarni qisqa hikoyalar yoki dialoglarni o'qish, ulardan asosiy fikrlarni topish, qanday bog'lanishli nutq yaratish haqida muhokama qilish. O'quvchilar o'qigan hikoyalardan fikrlarni ajratib olishni, ularni bir-biriga bog'lab izohlashni o'rganadilar.

8. **Qo'llaniladigan yordamchi vositalar:** Fikrlarni bog'lash uchun bog'lovchi so'zlar, iboralar va usullarni o'quvchilarga o'rgatish lozim. Masalan, "birinchidan", "ikkinchidan", "shu sababli", "xulosa qilib aytganda" kabi iboralar yordamida ular o'z fikrlarini izchil ravishda bayon qilishni o'rganadilar.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bog'lanishli nutqni rivojlantirish — bu muhim ta'lim jarayonlaridan biri. Nutqni bog'lanishli va izchil shaklda ifodalash o'quvchilarga nafaqat tilni to'liq o'zlashtirishga, balki o'z fikrlarini boshqalarga aniq va tushunarli tarzda etkazish imkoniyatini ham beradi. Ushbu metodikalar yordamida o'quvchilar o'z nutqini rivojlantiradi, mantiqiy fikrlash va yozish ko'nikmalarini shakllantiradilar. Nutqning har tomonlama rivojlanishi orqali, ular nafaqat tilni o'rganadi, balki shaxsiy va ijtimoiy ko'nikmalarini ham mustahkamlashadi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasiga Murojaatnomasi.- Toshkent, 2020-yil 24-yanvar.
2. Axmedova G.M. O'zbek tili darslarida o'quvchilar nutqini yasama so'zlar bilan boyitishning metodik asoslari: ped.fan.nom. ...diss. – Toshkent, 2007.
3. Haydarova M.E. va boshqalar. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent.: Fan va texnologiya, 2009.
4. Ona tili va adabiyot fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar o'quv moduli. – Toshkent. 2017. -110-b.
5. Toshpo'latova, N. (2023). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA O 'QUVCHILAR ILMIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA SINFDAN TOSHQARI ISHLARNI TOSHKIL ETISH TURLARI. *Pedagogika fanlarining shakllanishida nazariy jihatlar*, 2 (8), 77-83.
6. Toshpo'latova, N. va Norboyeva, Z. (2023). MAKTAB O'QUVCHILARINING EKLOVIY MADANIYATINI SHAKLLANISHNING MOHIYATI. *Jahon menejment va huquq byulleteni*, 21, 38-40.
7. Toshpo'latova, N. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA ILMIY DUNYOQARASHNI FANLARARO SHAKLLANTIRISH MAZMUNI. *Sharh va tadqiqot*, 1 (1).
8. Toshpulatova, N. (2023). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF EASTERN SCIENTISTS IN THE ORIENTATION OF STUDENTS TO THE PROFESSION. *Science and innovation*, 2(B4), 273-278.
9. Eshboeva, S. K. Q. (2021). Use of people's oral creativity in the formation of ecological concepts of primary school students on a creative basis. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 763-769.
10. Eshboyeva, S. (2022). Didactic possibilities of creative approach in forming ecological

concepts in primary class students. Conferencea, 200-205.

11. Eshboeva, S. (2022). Creative approach to forming ecological concepts in primary class students.
12. Eshboyeva, S. Q., & Mirzaliyeva, Z. (2024, January). KREATIVLIK TUSHUNCHASINING TIPLARI VA IJODKORLIKNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI TALQINI. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON MEDICINE, SCIENCE, AND EDUCATION (Vol. 1, No. 1, pp. 114-119).
13. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING AQLIY SALOHİYATINI HAMDA KREATIVLIGINI OSHIRISHDA MENTAL ARIFMETIKANING O'RNI M Ziyaqulova, S Ashurova, N Toshpulatova - Development and innovations in science, 2023
14. The importance of riddles in the development of students creativity in the learning process ZMS Qizi - Asian Journal Of Multidimensional Research, 2021
15. BOSHLANGICH SINIF OQUVCHILARINING LUGATLAR BILAN ISHLASH JARAYONIDA KREATIVLIGINI OSHIRISH MSQ Ziyaqulova, HIQ Raxmatova - ... : Innovative, educational, natural and social sciences, 2021
16. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi "Boshlang'ich sinf o'quvchilariga axloqiy tarbiya berishda hadislarning ahamiyati" TA'LIM FAN VA INNOVATSIYA. -ISSN 2181-8274, 2024-yil.
17. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida shaxslararo muloqot madaniyatini shakllantirish". "Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў" /Илимий-методикалық журнал 2024 5/2-сан ISSN 2181-7138. Нөкис -2024
18. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi "Problems and solutions of scientific and innovative research" "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirish mexanizmi"- 2024-yil 182-1187-betlar Volume 01. ISSUE 07 universalconference.us.
19. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, "THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS 'CREATIVE ABILITY IN LITERACY LESSONS", *IEJRD - International Multidisciplinary Journal*, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.